

Бойко Я. В.,

Донецький національний університет

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕСТЕТИЧНОЇ ОЦІНКИ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі лірики англійського романтизму)

У статті розглянуто особливості процесу концептуалізації естетичної оцінки в аксіологічно навантажених художніх концептах ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ у поезії англійського романтизму.

Ключові слова: художній концепт, естетична оцінка.

В статье рассмотрены особенности процесса концептуализации эстетической оценки в аксиологично нагруженных художественных концептах ПРЕКРАСНОЕ и УРОДЛИВОЕ в поэзии английского романтизма.

Ключевые слова: художественный концепт, эстетическая оценка.

The article highlights the peculiar features of conceptualization process of aesthetic evaluation in value-loaded literary concepts THE BEAUTIFUL and THE UGLY in English romanticism poetry.

Key words: literary concept, aesthetic evaluation.

Поетичний текст перебуває у фокусі не тільки літературознавчих (В.М. Жирмунський, Б.В. Томашевський, В.Б. Шкловський) і перекладознавчих (М. Лукаш) досліджень, а й залишається об'єктом уваги українських і зарубіжних лінгвістів. У мовознавстві вивчалися такі його аспекти, як: структурний (К. Леві-Строс, Ю.М. Лотман), семіотичний (Р. Барт, Р.О. Якобсон), стилістичний (В.В. Виноградов, В.А. Кухаренко, А.М. Киншак), лінгвокогнітивний (Л.І. Белехова, В.Б. Бурбело, Л.В. Димитренко). Структурування естетичної оцінки, утіленої у поетичних творах, потребує реконструкції складників поетичної картини світу – художніх концептів як одиниць пізнання й осмислення світу, які віддзеркалюють специфіку індивідуально-авторського когнітивного стилю в поетичних творах.

Мета цієї статті – визначити особливості процесу концептуалізації естетичної оцінки в аксіологічно навантажених художніх концептах ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: 1) охарактеризувати художній концепт як засіб реконструкції індивідуально-авторського світобачення; 3) встановити місце ціннісного компонента у структурі аксіологічно навантажених художніх концептів ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ у поетичному тексті.

Важливим здобутком поетологічного напрямку у концептології (D. Freeman, M. Freeman, G. Lakoff, R. Tsur, M. Turner, Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, О.М. Кагановська, В.Г. Ніконова та ін.) є теоретичне обґрунтування художнього концепту. Уведений у 1928 р. російським мислителем С.А. Аскольдовим-Алексеевим, термін “художній концепт” позначає “мисленнєве утворення, що заміщає в процесі думки безліч предметів одного й того ж роду” [1, с. 267]. Поділяючи концепти на художні (в мистецтві) і пізнавальні (в науці), С.А. Аскольдов-Алексеев акцентує на тому, що в художньому концепті найбільш повно виявляється “невизначеність можливостей”, їхня невідповідність ні вимогам відповідності реальній дійсності, ні законам логіки. Безліч інтерпретацій, безліч асоціацій, пов'язаних із сприйняттям кожного конкретного тексту, характеризується невизначеністю і непередбачуваністю реакції тих, хто сприймає текст. “Зв'язок елементів художнього концепту ґрунтується на логіці і реальній прагматиці художньої асоціативності” [1, с. 275]. Саме потенційність, тобто “неможливість у сенсі розкриття (а інколи і пряма символістика), становлять визначальну цінність художніх концептів, особливо концептів художньо-емотивних” [1, с. 276].

У річищі когнітивної поетики художній концепт характеризується “індивідуальністю, естетизмом і своєрідною образністю” [4, с. 28-29]. Художні концепти як складники концептуальної картини світу у літературному творі, що втілюють індивідуально-авторське світобачення, відрізняються від концептів культури та мовних концептів, на думку В.Г. Ніконової, за кількома параметрами: за змістом і способом експлікації, обсягом та історичною мінливістю [6, с. 51-59]. Виявлення контекстуальних утілень художнього концепту дозволяє реконструювати індивідуально-авторську картину світу, якою вона постає у художньому творі, простежити особливості авторської інтерпретації культурно-історичного досвіду, визначити систему уявлень, цінностей тощо у світобаченні літературної особистості, втілених у художньому тексті.

Складність і багатомірність структури художнього концепту не викликає сьогодні жодних сумнівів, проте інвентар складників / компонентів / шарів / модусів концепту належить до дискусійних питань. Наприклад, немає єдиної думки щодо наявності у структурі концепту ціннісного компонента, який “визначає місце репрезентованого концептом феномена у системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультурного соціуму” [5, с. 139-140]. Зокрема, С.Г. Воркачов вважає, що він не є релевантним для лінгвістичних досліджень [3, с. 21]. Але більшість дослідників наголошує на значущості ціннісного складника у структурі концепту, оскільки саме цей компонент, у якому віддзеркалюються фундаментальні характеристики лінгвокультури, закріплюються загальноприйняті норми соціальної поведінки індивіда, визначає етнокультурну специфіку концепту [5, с. 27].

Аксіологічність концепту пронизує всі компоненти його структури і ускладнює виокремлення власне понятійних, ціннісних та образних ознак, адже вони перебувають у тісному зв'язку, наприклад, в етичних концептах [9], у бінарних лінгвокультурних концептах ПРЕКРАСНИЙ / ПОТВОРНИЙ [7], у концепті феліцитарної оцінки ЩАСТЯ [2] та ін. У результаті хрещення, внутрішньої нерозривності, з одного боку, ціннісного, а з іншого, – поняттєвого й образного складників утворюються гібридні типи – поняттєво-ціннісний та образно-ціннісний складники у структурі концепту [2, 7].

Саме аксіологічне навантаження вирізняє процес концептуалізації естетичної оцінки в художніх концептах ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ, які не “мисляться”, а “переживаються”, за Ю.С. Степановим, як “предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді й зіткнень” [8, с. 43].

Поняттєвим змістом, структурованим у таких концептах, є позитивна чи негативна оцінка суб'єктом (художником слова) об'єктивного світу, послідовності життєво важливих подій як у зовнішньому стосовно індивіда матеріальному світі (*terrible towers, appalling mist, howling, despair*), наприклад: “*I hear rushing of muskets and bright'ning of swords; and visages, redd'ning with war; / Frowning and looking up from brooding villages and every dark'ning city*” [10, с. 416]; *as, risen from beneath, the Archbishop of Paris arose / In the rushing of scales, and hissing of flames, and rolling of sulphurous smoke* [10, с. 416]. Або оцінка стану у його / її внутрішньому духовному світі, наприклад: *in his soul stood the purple plague* [10, с. 408], *the rushing of chaos overwhelm'd his dark soul* [10, с. 408]. Наприклад, “<...> *his den was short / And narrow as a grave dug for a child, with spiders' webs wove, and with slime / Of ancient horrors cover'd, for snakes and scorpions are his companions; / In flames of red wrath burning*” [10, с. 416].

Роль суб'єкта полягає у співвіднесенні властивостей об'єктів із загальнолюдськими / етнокультурними / соціальними нормами та еталонами на основі власних ціннісних орієнтирів.

Позитивний чи негативний емоційний стан переживання суб'єктом цієї оцінки упредметнюється в образних асоціаціях на підставі уподібнення більш конкретним об'єктам. Наприклад, “*And the den nam'd Horror held a man / Chain'd hand and foot; round his neck an iron band, bound to the impregnable wall; / In his soul was the serpent coil'd round in his heart, hid from the light, as in a cleft rock: / And the man was confin'd for a writing prophetic*” [10, с. 404].

Отже, нерозривна єдність поняттєвого, образного й ціннісного складників художніх концептів ПРЕКРАСНЕ і ПОТВОРНЕ, що структурують інтелектуально-емоційну естетичну оцінку у поетичному тексті, уможливує виокремлення поняттєво-ціннісного й образно-ціннісного складників.

Література:

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология : [под ред. проф. В. П. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 267-279.
2. Братусь Т. В. Гендерна специфіка об'єктивації концепту щастя у сучасному англійському художньому дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т. В. Братусь. – Харків, 2009. – 225 с.
3. Воркачев С. Г. счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК Гнозис, 2004. – 236 с.
4. Изотова Н. П. Текстовый концепт шлях до слави в англійських біографічних романах ХХ століття: семантико-когнітивний та нарративний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. П. Изотова. – К., 2009. – 252 с.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
6. Ніконова В. Г. Художній концепт: поетико-когнітивний підхід / В. Г. Ніконова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2006. – Т. 9, № 2. – С. 51-59.
7. Семегин Т. С. Динаміка семантичної структури бінарних концептів прекрасний / потворний в англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Т. С. Семегин. – Київ, 2011. – 197 с.
8. Степанов Ю. С. Семиотика концептов / Ю. С. Степанов // Семиотика : [антологія]. – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 603-612.
9. Шевченко И. С. Дискурсообразующие концепты викторианства: скромность vs ханжество / И. С. Шевченко // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 2. – С. 73-84.
10. Blake W. Selected Verse / W. Blake. – М. : Progress Publishers, 1982. – 558 p.